

ROLNICTWO ZA GRANICĄ

STEFANIA PAŚKO
Instytut Ekonomiki Rolnej
Warszawa

O ROZWOJU SPÓŁDZIELCZOŚCI PRODUKCYJNEJ W CZECHOSŁOWACJI

Informacja

Informacja została opracowana na podstawie materiałów wydanych przez Ministerstwo Rolnictwa i Leśnictwa Czechosłowacji, na podstawie sprawozdawczości 12 zbadanych przez autorkę spółdzielni produkcyjnych¹ oraz na podstawie rozmów przeprowadzanych w spółdzielniach i powiatowych radach narodowych.

I. Niektóre wskaźniki rozwoju czechosłowackiego rolnictwa (w porównaniu z okresem przedwojennym)

Gospodarka chłopska w okresie przedwojennym była mocno rozdrobiona — blisko połowa wszystkich gospodarstw rolnych posiadała areal do 2 ha. Przeprowadzona po wojnie reforma rolna tylko w niewielkim stopniu zmieniła sytuację drobnych gospodarstw (tab. 1).

Struktura obszarowa gospodarstw w latach 1930 i 1949 Tabela 1
(w procentach)

Lata	Ogółem gospodarstw	W tym o areale				
		do 0,5 ha	0,5—2 ha	2—5 ha	5—10 ha	ponad 10 ha
1930	100	18,7	27,4	26,7	15,4	11,8
1949	100	19,7	26,4	23,3	16,9	13,7

W stosunku do okresu przedwojennego Czechosłowacja posiada znacznie mniejszy areal ziemi uprawnej: areal gruntów ornych zmniejszył się o około 9%. Fakt ten należy brać pod uwagę przy analizie wielkości produkcji w okresie przedwojennym i obecnym.

Ubytek części ziemi uprawnej w latach powojennych (ca 3%) jest związany głównie z zalesieniem części najsłabszej ziemi, z przejściem części gruntów pod budownictwo przemysłowe, mieszkaniowe oraz obiektów gospodarczych w spółdzielniach produkcyjnych, a także z zaprzestaniem przez niektórych chłopów uprawy najsłabszych gleb w rejonach górskich.

¹ Badane spółdzielnie są rozmieszczone w trzech powiatach: Nowy Bydźów woj. Hradec Kralowe (Czechy) pow. Piestany woj. Bratisława (Słowacja), pow. Zwolen woj. Bańska Bystrzica (Słowacja).

Na IV Zjeździe Spółdzielczości Produkcyjnej (marzec 1959 r.) stała się sprawa konieczności uprawy wszystkich zaniedbanych, a nadających się do przekształcenia w użytki gruntów oraz sprawa oszczędności ziemi ornej przy budownictwie gospodarczym spółdzielni.

W stosunku do okresu przedwojennego zmieniła się struktura produkcji rolnej na korzyść produkcji zwierzęcej.

Zmiany w produkcji roślinnej poszły w kierunku zmniejszenia zbóż (głównie żyta i owsa), a zwiększenie przemysłowych i pastewnych tab. 2 i tab. 3).

Tabela 2

Struktura zasiewów w latach 1936—1958
(w procentach)

Wyszczególnienie	1936	1958
Zboża (z kukurydzą)	60,7	50,7
Strączkowe	2,3	1,8
Przemysłowe ogółem	3,9	7,5
W tym burak cukrowy	2,7	4,6
Ziemniaki	12,7	11,9
Okopowe pastewne	2,8	2,0
Warzywa	0,7	0,8
Pastewne	16,2	24,3

Tabela 3

Rozwój całkowitego obszaru zasiewów poszczególnych roślin
(1934—38 r. = 100)

Wyszczególnienie	1948	1950	1952	1954	1956	1958
Przenica	98,5	85,6	86,8	80,7	81,9	89,7
Żyto	75,1	63,6	57,4	53,4	52,4	50,7
Jęczmień	84,4	94,0	95,6	96,4	102,3	102,5
Owies	90,6	83,8	72,3	67,6	72,0	67,7
Kukurydza na ziarno	135,0	122,2	131,7	139,9	174,3	171,3
Rzepak i rzepik	112,8	450,2	644,5	548,9	678,1	758,4
Len	182,4	196,6	424,0	354,6	371,8	379,9
Burak cukrowy	111,6	135,5	141,9	131,2	136,0	145,5
Ziemniaki	77,1	92,4	93,6	88,2	88,1	85,0
Okopowe pastewne	99,5	78,8	84,7	81,4	78,2	66,2
Pastewne	119,6	118,4	120,3	125,9	132,4	138,8
Łąki trwałe	97,8	100,6	98,8	95,0	98,8	86,4

W stosunku do okresu przedwojennego wyraźnie wzrosły plony zbóż i kukurydzy, natomiast plony przemysłowych są niższe (tab. 4).

Tabela 4

Spółdzielczość produkcyjna w Czechosłowacji
Przeciętne plony (w q z ha) w latach

Wyszczególnienie	1934— 1938	1952	1954	1955	1956	1957
Pszenica	17,1	20,5	15,6	20,4	21,3	20,6
Żyto	16,0	16,5	15,3	18,9	20,4	18,3
Jęczmień	17,0	18,2	17,7	20,1	21,1	20,4
Owies	16,2	17,1	17,1	18,5	19,2	16,8
Kukurydza na ziarno	21,4	15,3	25,9	24,4	21,8	26,5
Rzepak	14,7	9,5	7,9	13,1	14,6	11,8
Len	30,6	12,6	22,0	26,2	26,4	18,7
Burak cukrowy	285,8	205,5	261,1	285,1	206,7	298,3
Ziemniaki	134,8	118,4	131,9	127,3	152,9	139,4
Pastewne (siano)	43,1	34,6	38,8	49,3	46,4	41,5

Pomimo wzrostu plonów, jeszcze nie osiągnięto całkowitej przedwojennej produkcji zbóż. W roku najbardziej urodzajnym — 1956 — całkowita produkcja zbóż wynosiła 5 033 tys. ton w porównaniu z 5 411 tys. ton w latach 1934—38 (przeciętnie rocznie), aczkolwiek wzrosła produkcja pszenicy i jęczmienia o 327 tys. ton, natomiast spadła produkcja żyta i owsa — o 705 tys. ton. Jest to związane z poważnym zmniejszeniem areалу pod zasiewami żyta i owsa.

Jednakże w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych produkcja 4 zbóż w 1956 r. była wyższa, aniżeli w 1936 r. (tab. 5).

Tabela 5

Produkcja niektórych ziemiopłodów w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych (w kg)

Rodzaj ziemiopłodu	1936	1956	1957
Pszenica	188	212	210
Żyto i owies	335	286	255
Jęczmień	131	193	188
Buraki cukrowe	678	630	935
Ziemniaki	1 321	1 324	1 208

Jak dotychczas (do kwietnia 1959 r.) nie opublikowano żadnych oficjalnych danych o plonach w 1958 r. Wiadomo tylko z materiałów Plenum KPCZ, odbytego w marcu 1959 r. że zbiór zbóż był znacznie niższy (o około 800 tys. ton) od planowanego, a zbiór ziemniaków był o 2 miliony ton niższy niż w roku 1957; aczkolwiek spółdzielnie miały wyższe plony zbóż i ziemniaków aniżeli gospodarstwa indywidualne.

Dla pewnego zilustrowania sytuacji na tym odcinku podane są w tabeli 6 plony uzyskane w latach 1956 i 1958 w niektórych zbadanych przez autorkę obiektach.

Tabela 6

Przeciętne plony głównych ziemiopłodów w q z ha

Wyszczególnienie	Lata	Pszenica	Zyto	Jęczmień	Owies	Burak cukrowy	Ziemiaki
w pow. Piestany							
(Słowacja)							
W gospodarce chłopskiej	1956	26,8	23,1	25,5	23,2	277	131,5
(ze spółdzielniami)	1958	14,5	16,6	19,3	19,7	159	109,—
Spółdzielnie produkcyjne (ogółem)	1958	15,2	17,5	19,7	24,—	337	126,5
Spółdzielnia							
Chtelnica	1956	33,—	32,—	25,—	22,—	205	130
	1958	21,6	22,3	26,4	29,8	400	180
Spółdzielnia Moravany							
	1956	21,8	25,8	22,5	26,9	260	216
	1958	13,5	16,6	16,6	15,8	285	160
pow. Nowy Bydżów							
(Czechy)							
spółdzielnia Zebedov	1956	26,5	29,4	27,4	25,6	190	98
	1958	13,4	21,8	13,2	15,7	426	132
Spółdzielnia							
Stare Smrkowice	1956	31,4	26,8	27,7	28,2	300	220
	1958	16,6	20,6	16,6	12,—	198	102

Znaczny spadek plonów zbóż w całym kraju w 1958 r. jest w pewnym stopniu związany z przejściem do gospodarki zespołowej; z naruszeniem dawnego zmianowania pól chłopskich, z niepełnym przygotowaniem POM do terminowego wykonania prac na poważnie powiększonym areale itp. Jednakże w dużym stopniu zaważyły tu niesprzyjające warunki klimatyczne (susze w okresie siewów zbóż jarych, deszcze w okresie żniw itd.). Badane spółdzielnie, jak Chtelnica, Moravany, Zebedov miały poważny spadek plonów, chociaż nie zachodziły u nich większe zmiany w areale oraz w sposobach gospodarowania.

W Czechosłowacji występuje stały wzrost zużycia nawozów mineralnych — z 13,1 kg w 1936/37 do 66,8 kg czystego składnika w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych w 1958 r.

W okresie powojennym stale wzrasta import zbóż i to głównie jęczmienia i pszenicy oraz niewielkich ilości owsa. Jest on w dużej mierze podstawą wzrostu produkcji zwierzęcej w ostatnich latach.

Import 4 zbóż (w tonach) w latach:

1936	1956	1957
971	391 095	572 778

Całkowite pogłowie bydła nie osiągnęło jeszcze poziomu z lat przedwojennych, natomiast poważnie wzrosło pogłowie trzody chlewnej (tab. 7).

Tabela 7

Pogłowie zwierząt gospodarskich w tys. sztuk

Rodzaj zwierząt	1934—	1947	1950	1952	1954	1956	1957	1958
	1938							
Konie	656	630	605	559	543	542	.	.
Bydło	4 196	3 275	4 303	4 445	4 041	4 134	4 091	4 183
w tym krowy	2 384	1 862	2 071	2 219	2 096	2 071	2 066	2 080
Trzoda chlewna	3 144	2 566	3 802	4 918	4 771	5 369	5 435	5 283
w tym maciory	470	295	488	543	549	522	495	.
Owce	458	386	596	982	1 017	956	.	817

Jednakże w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych pogłowie bydła nie jest niższe aniżeli było w okresie przedwojennym, natomiast prawie dwukrotnie wzrosło pogłowie trzody chlewnej. Należy przy tym dodać, że o ile w Czechach w ostatnich latach obserwuje się stagnację, a nawet niewielki spadek pogłowia bydła, o tyle w Słowacji obserwuje się poważny wzrost (tab. 8).

Tabela 8

Pogłowie bydła i trzody chlewnej w przeliczeniu na 100 ha

Wyszczególnienie	Bydło			Trzoda chlewna		
	1934—	1956	1957	1934—	1956	1957
	1938			1938		
na 100 ha użytków rolnych			na 100 ha gruntów ornych			
Czechy	65,3	53,7	62,8	64,9	101,3	99,0
Słowacja	37,6	45,6	46,1	37,2	113,4	121,7
Czechosłowacja	55,4	56,9	56,6	56,1	105,4	106,7

Przeciętne pogłowie inwentarza żywego w kraju wynosiło w latach 1956—1957 — 102,5 sztuk dużych na 100 ha użytków rolnych.

Również produkcja żywca wołowego i cielęcego oraz mleka, aczkolwiek stale po wojnie wzrasta, to jednak nie osiągnęła poziomu przedwojennego (tab. 9).

Tabela 9

Całkowita produkcja żywca, mleka i jaj

Wyszczególnienie	1936	1956	1957
Żywiec wołowy i cielęcy (w tonach)	377 881	335 279	358 863
Żywiec wieprzowy (w tonach)	295 473	522 958	543 015
Mleko w tys. litrów	4 740 752	3 599 727	3 629 333

W roku 1957 skup państwowy w przeliczeniu na 1 ha przedstawiał się następująco:

żywiec wołowy i cielęcy	— 49,3 kg na 1 ha użytków rolnych
żywiec wieprzowy	— 68,4 kg na 1 ha gruntów ornych
mleko	— 279,9 litrów na 1 ha użytków rolnych
jaja	— 215,1 sztuk na 1 ha gruntów ornych

Globalna wartość produkcji rolnej w cenach niezmiennych z 1955 r. w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych była w latach 1956 i 1957 wyższa o około 4% w stosunku do roku 1936, przy czym wartość produkcji roślinnej jest nieco niższa (o 1% w 1956 i o 4,5% w 1957 r.), ale jest wyższa w produkcji zwierzęcej (o 10,5% w 1956 r. i 15% w 1957 r.). Poważnie natomiast wzrosła wartość produkcji towarowej.

Rozwój masy towarowej w latach 1936—1957

Tabela 10

Masa towarowa	1936	1948	1950	1953	1954	1955	1956	1957
Całkowita	100	69,3	98,3	105,5	97,5	105,3	100,7	114,7
w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych	100	72,5	104,0	113,7	106,3	112,9	117,9	122,8

Zmieniła się także struktura produkcji towarowej — zwiększył się nieco udział produkcji zwierzęcej.

W stosunku do okresu przedwojennego wzrosło zaopatrzenie rolnictwa w większe maszyny rolnicze (tab. 11).

Zaopatrzenie rolnictwa w traktory i większe maszyny rolnicze (w sztukach)

Tabela 11

Wyszczególnienie	1937	1947	1956	1957
Traktory	3 682	14 012	38 777	44 522
Kombajny zbożowe	—	103	4 304	4 248
Snopowiązałki	5 393	24 845	25 104	26 724
Pługi traktorowe	.	14 898	44 181	45 674
Roztrzaskacze obornika	.	15 707	27 926	27 523
Auta ciężarowe	.	.	5 441	6 501
Wirywacze lnu	.	633	1 832	1 813
Młocarnie	81 770	241 988	29 525	32 525
Sadzarki do ziemniaków	.	1 815	7 472	8 119

Obecnie w rolnictwie czechosłowackim pracuje ponad 51 tys. traktorów, około 5 tys. kombajnów zbożowych, ponad 30 tys. snopowiązałek itd. W 1959 roku została przeprowadzona reorganizacja POM: traktory i większe maszyny rolnicze są sprzedawane spółdzielniom produkcyjnym.

W latach 1919—1956 zostało zmeliorowanych 360 582 ha, z czego w latach 1945—1956 — 52 024 ha. W okresie powojennym zbyt mało uwagi poświęcono nie tylko budownictwu nowych urządzeń melioracyjnych, lecz również nie troszczono się w większym stopniu o konserwację istniejących — szczególnie odwadniających. Państwo zaleca obecnie spółdzielniom produkcyjnym i innym przedsiębiorstwom socjalistycznym, aby łączyły się w spółdzielnie melioracyjne, gdyż w ten sposób można taniej, szybciej oraz w sposób bardziej kompleksowy przeprowadzić wielkie melioracje. Według dotychczasowych doświadczeń przeciętne koszty odwodnienia 1 ha przeprowadzonego systemem gospodarczym, kształtują się o około 4 400 koron, a przy zleceniu pracy fachowym przedsiębiorstwom — 7 900 koron.

W poprzednich latach udział państwa w pokrywaniu kosztów melioracji wynosił do 90%, a obecnie 50—60%.

Przy robotach melioracyjnych będą pomagały POM, które zostaną stopniowo wyposażone w odpowiednie maszyny i kadry.

Liczba czynnych zawodowo w rolnictwie czechosłowackim zmniejszyła się o połowę w stosunku do okresu przedwojennego (tab. 12).

Tabela 12

Zawodowo czynni w rolnictwie (w tys. osób)

Wyszczególnienie	1930	1949	1953	1954	1955	1956	1958
Ogółem w rolnictwie	3 537	2 133	1 651	1 712	1 839	1 806	1 744
w tym kobiety	2 030	1 334	903	935	1 001	958	950

Z luźnych informacji zebranych w Instytucie Ekonomiki Rolnej w Pradze wynika, że istnieje tendencja zmniejszenia w przyszłości liczby zawodowo czynnych w rolnictwie do 800 tys. osób — poprzez mechanizację gospodarki rolnej oraz poprzez odejście kobiet do pracy domowej. Ponadto pewna liczba osób ze wsi może jeszcze dziś odejść do pracy w górnictwie i budownictwie.

Należy podkreślić, że we wszystkich zwiedzanych spółdzielniach stwierdzano, że „ludzi u nas jest za dużo, tylko za mało mamy mężczyzn do stałej pracy”.

Tabela 13

Obszar ziemi na 1 pracującego (w ha) w 1957 r.

Wyszczególnienie	W całym rolnictwie	w tym:		
		w PGR	w spółdzielniach produkcyjnych	w gospodarstwach indywidualnych
Użytki rolne	4,1	6,6	4,8	2,7
Grunty orne	2,9	4,8	3,6	2,0

II. Rozwój spółdzielczości produkcyjnej

Spółdzielczość produkcyjna w Czechosłowacji przechodziła pod względem tempa rozwoju zespołowych gospodarstw przez kilka etapów. Do 1953 roku występował stały wzrost ilości spółdzielni. W okresie od września 1953 r. do końca 1954 r. wystąpił znaczny spadek ilości spółdzielni. Poważną część członków odeszła od zespołowej gospodarki, a ponadto zarysowało się pewne zahamowanie rozwoju gospodarczego wśród pozostałych spółdzielni. W latach 1955—56 był stosunkowo niewielki przyrost nowych spółdzielni, ale nastąpił okres umacniania się starszych spółdzielni (w roku 1956 spółdzielnie uzyskały dobre wyniki ekonomiczne — lepsze aniżeli pozostałe sektory gospodarki rolnej). W latach 1957—58 wystąpił znaczny przyrost nowych spółdzielni.

Tabela 14

Rozwój spółdzielni w poszczególnych etapach^a

Wyszczególnienie		1. VII.	1. I. 1952	1. VII.	1. I.	1. I.
		1950— 30. XII. 1951	—30. VI. 1953	1953— 31. XII. 1954	1955— 31. XII. 1956	1957— 31. XII. 1958
Liczba spółdzielni	przybyło	1 999	3 900	467	1 825	4 124
	ubyło	.	.	1 008	281	.
Liczba zrzeszonych rolników	przybyło	.	149 829	16 734	19 723	352 195
	ubyło	.	59 266	98 082	.	.

^a Spółdzielnie, które przyjęły statut obowiązujący do prowadzenia zespołowej gospodarki.

Według zebranych informacji rozpad części spółdzielni produkcyjnych w roku 1953—54 nastąpił po wypowiedzi ówczesnego prezydenta Zapotockiego, który stwierdził, że jest wiele spółdzielni fikcyjnych (chodziło tu o niższe formy o bardzo małym zakresie zespołowości) oraz, że w spółdzielniach jest wielu ludzi, którzy nie pracują wcale lub w bardzo znikomym stopniu (robotnicy przemysłowi, urzędnicy).

W akcji oczyszczania spółdzielni od elementów przypadkowych rozwiązało się szereg prawidłowo gospodarujących spółdzielni, wystąpiła także część chłopów ze spółdzielni, które nie zostały rozwiązane.

Tabela 15

Stopień uspołdzielczenia wsi oraz użytków rolnych będących w posiadaniu chłopskim (w % ogółu)

Wyszczególnienie	1952	1954	1955	1956	1957	1958
Wsie	41,0	45,7	47,8	56,3	77,9	80,2
Użytki rolne ^a	34,3	31,3	31,6	36,3	57,4	71,9

^a Tylko w spółdzielniach III i IV typu

Na 1 marca 1959 roku spółdzielnie produkcyjne gospodarowały na 4 381 646 ha użytków rolnych, to znaczy na 73,5% gruntów chłopskich. Spółdzielnie produkcyjne działały w 11 518 wsiach, czyli w 80,9% wszystkich wsi w kraju (tab. 15).

W spółdzielniach zostało połączonych 609 105 gospodarstw rolnych oraz 872 871 członków. Na 11 069 spółdzielni III i IV typu istniejących w końcu 1957 roku połowa była zorganizowana w latach 1949—52 i obejmowała ona już wówczas 2 600 tys. ha użytków rolnych.

Spółdzielnie posiadają stosunkowo duży procent ziemi oddanej im w zagospodarowanie (z zapasów PFZ, od kułaków, pokościelnej i innych).

Tabela 16

Źródła pochodzenia ziemi w spółdzielniach produkcyjnych

Źródła	Z ogólnego areалу użytków rolnych użytkowano w % w latach:					
	1951	1952	1953	1954	1956	1957
Od zrzeszonych członków	63,4	60,6	66,5	65,2	69,6	76,0
Przydzielono z reformy rolnej	10,3	6,6	7,2	7,1		
Od kułaków	4,2	4,3	4,9	5,6	30,4	24,0
Od innych	22,1	28,5	21,4	22,1		

Udział chłopów średniorolnych w zespołowej formie gospodarowania był zawsze większy aniżeli małorolnych. Wiązało się to z wysokim stopniem zatrudnienia małorolnych w pracach poza rolnictwem (tab. 17).

Tabela 17

Gospodarstwa zrzeszone w spółdzielniach w % ogółu gospodarstw chłopskich

Lata	Ogółem	w tym gospodarstwa o areale:						
		do 0,5 ha	0,5—2	2—5	5—10	10—15	15—20	ponad 20 ha
1953	20,2	7,7	17,3	24,2	30,7	41,4	31,8	20,1
1954	14,7	5,5	12,5	17,9	22,8	33,0	29,1	24,1
1957	28,9	8,6	25,2	40,5	49,7	66,6	75,3	81,4

Należy podkreślić, że w roku 1953—54 odływ chłopów średniorolnych był stosunkowo większy aniżeli małorolnych.

Spółdzielnie produkcyjne w latach 1949—1953 uzyskiwały przeciętne plony ziemniaków niższe aniżeli były osiągane w całej gospodarce rolnej, natomiast w latach następnych sytuacja była odwrotna. Jedynie przy uprawie ziemniaków spółdzielnie nie osiągnęły w żadnym roku poziomu uzyskiwanego w całej gospodarce rolnej. Niższe plony ziemniaków wynikają głównie z niedostatecznego nawożenia obornikiem.

Istnieją zalecenia, aby w terenach nadających się do uprawy buraków cukrowych zwiększyć obszar buraków cukrowych dla celów pastewnych kosztem ziemniaków, ze względu na większą wydajność z 1 ha (tab. 18).

Tabela 18

Przeciętne plony głównych ziemiopłodów (w q z ha)

		1952	1953	1954	1955	1956	1957
Pszenica	a	20,5	20,3	15,6	20,4	21,3	20,6
	b	19,2	20,1	15,9	21,5	23,0	22,0
Zyto	a	16,5	17,9	15,3	18,9	20,4	18,3
	b	16,0	17,8	15,8	20,1	21,6	19,2
Jęczmień	a	18,2	19,2	17,7	20,1	21,1	20,4
	b	17,8	19,7	18,6	21,2	22,1	21,9
Owies	a	17,1	15,9	17,1	18,5	19,2	16,8
	b	15,7	16,4	17,1	19,8	21,0	18,3
Rzepak	a	9,5	7,8	7,9	13,1	14,6	11,8
	b	8,0	8,0	8,0	13,5	14,9	12,5
Len	a	12,6	16,3	22,0	26,2	26,4	18,7
	b	11,0	19,2	25,1	26,5	28,3	19,8
Burak cukrowy	a	205,5	241,1	261,1	285,1	206,7	298,3
	b	197,7	233,1	266,2	289,6	203,9	318,4
Ziemniaki	a	118,4	152,6	131,9	127,3	152,9	139,4
	b	85,2	113,5	126,6	122,9	148,2	140,8
Siano z łąk	a	24,4	27,2	26,3	36,4	35,8	31,9
	b	24,1	27,7	26,6	36,5	37,1	34,9

a) plony w całym rolnictwie

b) plony w spółdzielniach produkcyjnych

Wyższe plony uzyskane w spółdzielniach były w dużym stopniu rezultatem lepszego nawożenia (tab. 19).

Tabela 19

Zużycie nawozów mineralnych w kg czystego składnika na 1 ha użytków rolnych

Rodzaj nawozu	1952		1957	
	a	b	a	b
Azotowe	6,1	11,5	12,5	19,8
Fosforowe	8,9	13,4	15,5	25,1
Potasowe	14,8	25,5	26,6	44,9
Ogółem	30,4	50,4	54,6	89,8

a) w całym rolnictwie, b) w spółdzielniach produkcyjnych

Pogłowie bydła i krów (w przeliczeniu na 100 ha) w spółdzielniach produkcyjnych jest dużo niższe aniżeli w gospodarstwach indywidualnych, natomiast w wypadku trzody chlewnej w ostatnich latach przewagę uzyskały spółdzielnie produkcyjne (tab. 20).

Tabela 20

Pogłowie bydła i trzody chlewnej

Lata	Na 100 ha użytków rolnych przypadają				Na 100 gruntów ornyczych przypadają			
	Bydło ogółem		w tym krów		Trzody chlewnej		w tym macior	
	a	b	b	a	a	b	a	b
1952	42,9	87,3	20,4	45,8	72,3	98,5	7,0	10,0
1953	54,3	72,0	27,0	40,4	85,7	73,5	9,1	9,9
1954	49,5	71,7	24,4	39,3	94,6	85,7	9,9	8,6
1955	49,3	69,0	23,8	37,1	104,6	91,5	9,7	8,3
1956	51,4	71,5	24,4	38,3	102,9	97,5	9,6	8,6
1957	52,9	77,9	25,8	43,1	93,7	114,8	8,6	8,8

a) w spółdzielniach produkcyjnych, b) w gospodarstwach indywidualnych.

Należy podkreślić, że aczkolwiek pogłowie bydła w gospodarstwach indywidualnych jest wyższe to jednakże gorsza jest jego jakość i produktywność. Przeciętny roczny udój od krowy w 1957 r. wynosił w spółdzielniach produkcyjnych 1775 ltr. a w gospodarstwach indywidualnych 1658 ltr.

Według obserwacji autorki bydło w nowo zorganizowanych spółdzielniach bądź wniesione przez nowych członków do starych spółdzielni wykazuje gorszą kondycję aniżeli bydło w starych spółdzielniach. Na przykładach w nowo zorganizowanej spółdzielni Holyne pow. Praga 50% bydła jest zagruzliczonego. We wszystkich badanych spółdzielniach, w których były wnoszone w 1958 r. wkłady bydła przez nowych członków, część wniesionych krów przeznaczona była na rzeź, ponieważ nie nadawała się do hodowli.

Gorsza kondycja bydła w gospodarstwach indywidualnych wynikała z następujących przyczyn:

1) Wysoka obsada pogłowia na 100 ha użytków rolnych, wynikająca z wysokich obowiązków dostaw żywca wołowego, łączyła się z brakiem dostatecznej ilości pasz.

2) Duża część krów, szczególnie w małych gospodarstwach była wykorzystywana jako siła pociągowa.

3) Spółdzielnie produkcyjne mając mniejsze pogłowie, mniejsze obowiązki dostawy żywca oraz większe możliwości dokupna pasz aniżeli gospodarstwa indywidualne były w stanie drogą selekcji, odpowiedniej pielęgnacji i żywienia podnosić stopniowo jakość hodowli.

Aby nie dopuszczać do spadku pogłowia w wyniku przechodzenia chłopów z gospodarci indywidualnej do zespołowej, zostały określone odpowiednie przepisy i dane odpowiednie środki:

1) Każdy nowo wstępujący członek musi wnieść jako wkład określoną (wg ilości wniesionej ziemi) ilość inwentarza żywego, a nadwyżka ponad określoną ilość jest odkupowana przez spółdzielnię (państwo użycza na ten cel kredytu).

2) Członek może posiadać w gospodarstwie przyzagrodowym 1 krowę, 2 świnie (w niektórych wypadkach istnieje zakaz posiadania macior) oraz określoną ilość drobiu.

3) Przychówek bydła z gospodarstw przyzagrodowych jest wykupowany przez spółdzielnię (członkowie mają w gospodarstwach przyzagrodowych dobre krowy) bądź przez odpowiednie organa PRN dla dalszego rozprowadzenia (w Czechosłowacji nie ma w zasadzie wolnego rynku produktami rolnymi, a jedynie skup państwowy).

Z obserwacji autorki wynika, że o ile wysiłki zmierzające do utrzymania na określonym poziomie pogłowia bydła kończą się na ogół dobrym wynikiem, o tyle w hodowli trzody chlewnej istnieją w pierwszym okresie zespołowego gospodarowania poważniejsze przeszkody, przede wszystkim ze względu na brak odpowiednio wyposażonych pomieszczeń dla zespołowych macior i prosiąt (w nowo zorganizowanych spółdzielniach jest stosunkowo duży upadek prosiąt). W końcu 1957 roku tylko 69,3% bydła oraz 64,6% trzody chlewnej (53,3% macior) było umieszczone w nieodpowiednio przygotowanych budynkach. Podobna sytuacja zachodzi w hodowli drobiu, gdzie z jednej strony istnieją ograniczenia co do ilości drobiu w gospodarstwach przyzagrodowych, z drugiej strony gospodarstwa zespołowe na razie nie są w stanie szybko rozwinąć hodowli drobiu na wielką skalę.

Wyżej wymienione spostrzeżenia zostaną zilustrowane na danych rozwoju pogłowia zwierząt gospodarskich w pow. Piestany (tab. 21).

Na wstępie chciałam podkreślić, że w tymże powiecie w końcu 1950 r. nie było ani jednej spółdzielni produkcyjnej, w końcu 1954 było już 13 a w ciągu 1957 r. powstało dalszych 22 (razem 35 w końcu 1958 r., pozostały jeszcze 3 wsie, w terenach podgórskich bez zespołowych gospodarstw).

Tabela 21

Rozwój hodowli w gospodarce chłopskiej^a w pow. Piestany (w sztukach)

	1950	1955	1956	1957	1958
Bydło	11 725	13 023	13 551	13 699	14 094
w tym krowy	5 061	6 441	6 585	6 602	6 759
Trzoda chlewna	23 985	32 670	35 028	29 902	28 249
w tym maciory	3 034	2 466	2 421	2 319	2 467
drób		104 350	111 513	175 800	105 310

a) łącznie ze spółdzielniami produkcyjnymi

W latach 1953—57 produkcja zbóż i buraków cukrowych w przeliczeniu na 1 ha jest wyższa w spółdzielniach produkcyjnych aniżeli w całej gospodarce rolnej, natomiast produkcja zwierzęca jest niższa.

Wartość towarowej produkcji rolnej w spółdzielniach stanowiła w 1957 r. 53,9% wartości produkcji globalnej.

W zasadzie ponad 50% produkcji skupywanej przez państwo w spółdzielniach produkcyjnych pochodziła z obowiązkowych dostaw (tab. 22).

Całość prac polowych w spółdzielniach w 1957 r. była zmechanizowana w 73%, przy czym orka w 95%, siewy w 86%, sadzenie ziemniaków w 65%, uprawy międzyrzędowe w 89%, zbiór zbóż w 99% (w tym kombajny 24,4%), wykopki ziemniaków w 63%, wykopki buraków w 97% itd. 87% prac polowych w spółdzielniach było wykonane siłami POM. Mechaniczne dojenie stosowało 33% spółdzielni produkcyjnych, 55% posiadało w obrach

samoczynne poidła. W 32,6% spółdzielni był zmechanizowany wywóz obornika z obór, a w 28,6% spółdzielni obory posiadały zmechanizowany dowóz pasz.

Tabela 22

Źródła skupu państwowego w spółdzielniach w 1957 r.

Wyszczególnienie	Ogółem skup	w tym			
		obowiązkowe do- stawy	skup ponad- planowy	umowy kon- trakta- cyjne	opłaty za pracę POM
Zboża chlebne	100,0	59,0	19,9	—	17,2
Zboża pastewne	100,0	64,8	31,9	—	3,2
Ziemniaki	100,0	73,7	19,2	—	7,1
Żywiec wołowy	100,0	60,1	39,9	—	—
Buraki cukrowe	100,0	75,1	8,2	15,2	1,5
Żywiec wieprzowy	100,0	48,4	2,6	46,4	2,6
Mleko	100,0	58,4	41,0	—	0,6
Jaja	100,0	54,5	37,4	—	8,1

Chlewnie są zmechanizowane w nieco mniejszym stopniu. Należy podkreślić, że obecnie każdy nowo wystawiany budynek gospodarczy jest zaopatrzone we wszystkie urządzenia mechanizacyjne¹.

Na jednostkę traktorową pracującą w spółdzielni wypadało przeciętnie 65,6 ha użytków rolnych, a na 1 młocarnię 30,1 ha upraw zbożowych:

Siła pociągowa zwierzęca w spółdzielniach stanowiła zaledwie 8,6% całej energii zużytej w produkcji rolnej (59,5% siła elektryczna a 31,3% motory spalinowe).

Praca w spółdzielniach w dużej mierze opiera się na udziale kobiet. Z ogólnej liczby stale pracujących ponad 50% stanowią kobiety. Udział kobiet stale zatrudnionych w gospodarce zespołowej stale wzrasta: od 47,5% w 1953 r. do 53,7% w 1958 r.

Także wśród „pomagających” (pracujących dorywczo) kobiety stanowią ponad 50%.

Analizując rozwój spółdzielni produkcyjnych trzeba stwierdzić, że następuje w nich stale umacnianie własności społecznej. Wzrasta majątek zespołowy, wzrastają fundusze niepodzielne, wzrasta udział środków własnych spółdzielni w nakładach na podstawowe środki produkcji (tab. 23).

W podstawowych środkach produkcji największą wartość posiadają w 1957 r. budynki gospodarcze (49,8%), a w następnej kolejności — stado podstawowe (17,9%). W 1953 r. sytuacja była odwrotna: wartość stada podstawowego wynosiła 30,5% ogólnej wartości podstawowych środków produkcji, a wartość budynków tylko 27,8%. Głównym źródłem pochodzenia podstawowych środków produkcji są kredyty państwowe (46,6%), a tylko 36,4% stanowią własne środki spółdzielni. Wiąże się to przede wszystkim z wysokimi kosztami budynków gospodarczych, np. przeciętny koszt obo-

¹ W Czechosłowacji w 1957 r. było zelektryfikowanych 95,6% wsi.

Tabela 23

Niektóre wskaźniki wzrostu majątku zespołowego (w koronach) w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych w latach (1953—1957)

Wyszczególnienie	1953	1954	1955	1956	1957
Wartość podstawowych środków produkcji	1.663	2.467	3.277	4.183	4.394
Wartość funduszu niepodzielnego	482	882	1.303	1.708	1.841
Wysokość odpisów pieniężnych na fundusz niepodzielny	56	125	185	185	236

ry z podstawowymi urządzeniami mechanicznymi (łącznie z urządzeniem do mechanicznego dojenia) na 100 sztuk wynosi obecnie około 600 tys. koron.

Podstawowym źródłem funduszu niepodzielnego są coroczne odpisy z przychodów gotówkowych zespołowego gospodarstwa i stanowią one 35,9% całej wartości tego funduszu. Poważną pozycję w funduszu niepodzielnym (29,3%) stanowią sumy pochodzące z umorzenia części kredytów inwestycyjnych, przeznaczonych na budownictwo gospodarcze, czy też darowizn. W Czechosłowacji spółdzielnia, która już wystawiła budynek gospodarczy otrzymuje z miejsca umorzenia do 30% (w zależności od własnych nakładów) na ten cel zaciągniętych kredytów. Następnie, jeśli wywiązuje się w pełni z obowiązkowych dostaw, uzyskuje w każdym roku umorzenie takiej sumy kredytu, jaka została w danym roku spłacona. Umorzone sumy są odpisywane na fundusz niepodzielny.

O intensywności zespołowych gospodarstw, w pewnym sensie, świadczą także struktura i wzrost przychodów pieniężnych zespołowego gospodarstwa (tab. 24).

Tabela 24

Przychody pieniężne w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych

Wyszczególnienie	1953	1954	1955	1956	1957
Przychody pieniężne w koronach:					
a) z produkcji roślinnej	820	859	1022	1018	1055
b) z produkcji zwierzęcej	652	1086	1302	1432	1558

Pomoc państwa dla spółdzielni głównie idzie przez:

1) Dopłaty do kosztów utrzymania POM, których usługi są stosunkowo tanie.

2) Kredyty na dogodnych warunkach.

3) Niższe obowiązkowe dostawy i podatki dla spółdzielni, aniżeli dla indywidualnych gospodarstw.

Należy jednak podkreślić, że nawet w wypadku nieurodzaju nie są stosowane ulgi w obowiązkowych dostawach (ani dla spółdzielni ani dla chłopów indywidualnych), częściowo można oddać je zamiennikami, a częściowo mogą być przeniesione na następny rok (naturalnie za zgodą specjalnej komisji).

4) Subwencje przy budownictwie gospodarczym, melioracjach i zakładaniu winnic.

5) Pomoc paszowa dla gospodarstw prowadzących hodowlę zarodową.

6) Niższe ceny nawozów mineralnych dla spółdzielni, aniżeli dla gospodarstw indywidualnych.

7) Stworzenie centralnego (wojewódzkiego) funduszu dopłaty na dniówkę obrachunkową, w wypadku przeliczkowania członków przez spółdzielnię. Dla podniesienia wartości dniówki w żadnym wypadku nie wolno spółdzielni obniżyć odpisów na fundusze. Państwo woli dopłacić przeliczkowaną różnicę, ale określona wysokość funduszy zespołowych musi zostać wydzielona.

8) Udział państwa w kosztach ubezpieczenia emerytalnego. Każdy członek spółdzielni ma obowiązek się ubezpieczyć. Wpłaca on miesięcznie od 14 do 88 koron i na starość uzyskuje rentę w wysokości od 230 do 440 koron, w zależności od wysokości płaconych składek.

Lata 1957 i 1958 były w Czechosłowacji okresem masowego rozwoju kolektywizacji. Do starych spółdzielni przystępowali pozostali we wsi chłopcy indywidualni, organizowały się nowe spółdzielnie zrzeszając wszystkie lub prawie wszystkie gospodarstwa we wsi.

Ruchowi temu towarzyszyła szeroka propaganda i agitacja za zespołową formą gospodarowania. Przekonywano chłopów, że nie ma innej drogi dla rozwoju rolnictwa w Czechosłowacji jak kolektywizacja. Jako argument podawano chłonność przemysłu na siłę roboczą, brak ludzi na wsi, konieczność mechanizacji, zbyt duże rozdrobnienie rolnictwa, większą skuteczność pomocy państwa dla wzrostu produkcji przy zespołowym dużym gospodarstwie i wreszcie większe możliwości rozwinięcia życia kulturalnego na wsi. Podawano osiągnięcia spółdzielni produkcyjnych w 1956 r., które w tym okresie miały rzeczywiście doskonałe wyniki produkcyjne.

Do wsi przyjeżdżały grupy agitatorów które dyskutowały najpierw z chłopami posiadającymi największy autorytet we wsi, a dopiero później rozmawiano z resztą wsi. Wysyłano ludzi pracujących poza rolnictwem a posiadających rodziny na wsi, aby ci przekonywali swoich krewnych do wstąpienia do spółdzielni.

Jako główne powody przystąpienia do spółdzielni chłopcy w rozmowach z autorką podawali:

1) Przekonanie, że wcześniej czy później i tak muszą przejść do zespołowej formy gospodarowania.

2) Brak siły roboczej na wsi (duża część mężczyzn pracuje w przemyśle). Gospodarstwa indywidualne nie mogły zakupić większych i bardziej złożonych maszyn rolniczych.

3) Wchodziła do spółdzielni cała wieś, nikt bowiem nie chciał być przesunięty „na kraj”.

4) Wysokie obowiązkowe dostawy zmuszały gospodarstwa indywidualne do bardzo intensywnej produkcji, czego nie można było pogodzić z brakiem siły roboczej i odpowiedniej, własnej mechanizacji. Chłopcy zdawali sobie sprawę, że pozostawienie gospodarstwa przez dłuższy czas w takim stanie może doprowadzić do ruiny.

5) Niektórzy spółdzielcy w nowo zorganizowanych spółdzielniach wyrażali nawet żal, że nie zorganizowali spółdzielni wcześniej, gdyż poprzednio była większa pomoc państwa, aniżeli obecnie (będą musieli

kupować maszyny na własność, w 1960 r. zostaną zniesione obowiązkowe dostawy i zostaną wprowadzone jednolite ceny skupu, mniejsze są subwencje na meliorację itd.).

W Czechosłowacji każdy członek spółdzielni (głowa rodziny) może posiadać gospodarstwo przyzagrodowe, tzn. działkę uprawną w wysokości do 50 arów, 1 krowę, 2 świnie oraz określoną ilość drobiu.

W spółdzielniach starych, a nawet i niektórych nowych występują fakty ograniczenia działek przyzagrodowych, np.

a) Uzależnienie wielkości działki przyzagrodowej od ilości stale pracujących w spółdzielni z danej rodziny. Np. w spółdzielni Viglas pow. Zvolen ustalono taką zasadę, że jeśli z danej rodziny stale pracuje w spółdzielni mężczyzna, to otrzymuje ona działkę przyzagrodową w wysokości 50 arów, jeśli mężczyzna pracuje w przemyśle, a żona stale w spółdzielni, to otrzymuje działkę 25-arową, natomiast jeśli mężczyzna stale pracuje w przemyśle a żona dorywczo w spółdzielni, to otrzymuje tylko działkę w wysokości 5—10 arów.

b) Przechodzenie ze stałych działek przydomowych na działki ruchome w polu spółdzielczym.

c) Likwidacja stałych działek, a wydawanie członkom określonej ilości produktów (według przeciętnych plonów) przypadającej na „teoretyczny” obszar działki przyzagrodowej.

d) Likwidacja działki przyzagrodowej i inwentarza przyzagrodowego.

O ile w zasadzie prawie wszyscy członkowie utrzymują w gospodarstwach przyzagrodowych trzodę chlewną i drób, o tyle stosunkowo duża ilość rodzin nie posiada krów. W zbadanych przez autorkę starych spółdzielniach od 30 do 70% rodzin nie posiada krów. Członkowie nie posiadający krów twierdzą, że nie oplaca im się ich trzymać, a ponadto absorbują one zbyt dużo czasu.

W prawie wszystkich starych spółdzielniach są prowadzone letnie stołówki (3—5 koron za obiad z mięsem), przedszkola, świetlice itp. urzędzenia socjalne. Spółdzielnie te ponadto wypłacają z funduszu socjalnego różnego rodzaju świadczenia na rzecz członków, jak na przykład: dodatek rodzinny na dzieci (według stawek dla pracowników państwowych), jednorazowe zapomogi dla starców, zasiłki chorobowe itd.

Zwiedzając mieszkania spółdzielców w starych spółdzielniach widzi się w wielu z nich pralki elektryczne, kuchenki gazowe (z butlami z gazem), radia, telewizory oraz dużo nowych mebli. Niektórzy spółdzielcy, głównie przewodniczący i pracujący w hodowli posiadają własne auta (głównie w Czechach). Na Słowacji obserwuje się natomiast olbrzymie budownictwo mieszkaniowe. Jest to główny kierunek wydatków członków spółdzielni.

O zaopatrzeniu członków spółdzielni w atrakcyjne towary przemysłowe świadczy poniższe zestawienie (dane z 1957 r.)

	Procent członków spółdzielni posiadających:					
	pralki elektr.	lodówki	odkurzacz	radia	motocykle	auta
Czechy	71,6	5,2	4,8	89,6	36,0	9,6
Słowacja	28,8	0,6	3,1	83,1	7,5	1,2